

Tilburg University

Over leermeester en leerling

Groenhuijsen, M.S.

Published in:
Ars Aequi

Publication date:
2008

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):

Groenhuijsen, M. S. (2008). Over leermeester en leerling: Het gilstelsel binnen de universiteit van Leiden aan het eind van de twintigste eeuw. *Ars Aequi*, 57(11), 841-845.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Over leermeester en leerling: het gildestelsel binnen de universiteit van Leiden aan het eind van de twintigste eeuw

M.S. Groenhuijsen*

1 Prof. mr. A.L. Melai is de belangrijkste leermeester die ik in mijn loopbaan ben tegengekomen. Natuurlijk, voordat ik met hem in contact kwam, heb ik ook veel opgestoken van anderen. In de eerste plaats van sommige hoogleraren in Utrecht, waar ik tot mijn grote genoegen in de jaren zeventig van de vorige eeuw mijn rechtenstudie mocht volgen. Zonder anderen tekort te doen, noem ik de namen van Toon Peters, Iens Verburgh, Martin Burkens en Hans van Zeben. Hun colleges waren uitermate inspirerend, niet alleen vanwege de inhoud (buitengewoon rijk), maar vooral omdat ze de nieuwsgierigheid van de studenten prikkelden. Maar het echte werk begon voor mij in 1980, toen ik wetenschappelijk medewerker werd onder de hoede van Fred Melai.¹ Deze professor bestierde de vakgroep strafrecht met tamelijk straffe hand. Niet door op zijn strepen te staan of door op zijn toga te leunen. Dat was helemaal niet nodig. Hij beschikte over een natuurlijk gezag, een vanzelfsprekend overwicht, dat door vrijwel iedereen werd aanvaard en gewaardeerd.

Melai was een liberaal, maar wel iemand die hoge eisen stelde. Hij handhaafde een soort ongeschreven gedragscode, waaraan iedereen zich moest houden

Melai bepaalde de sfeer in de vakgroep. En wel in de geest van het motto van de Leidse Universiteit: een *praesidium libertatis*. Dat betekent grote vrijheid voor de leden van de

wetenschappelijke staf. Let wel: grote vrijheid, maar geen vrijblijvendheid. Melai was een liberaal, maar wel iemand die hoge eisen stelde. Hij handhaafde een soort ongeschreven gedragscode, waaraan iedereen zich moest houden. Die code had betrekking op onderlinge omgangsvormen (geen prima donna-gedrag), op kwaliteit van onderwijs en onderzoek en op productiviteit. Vooral op het gebied van het onderzoek was Melai een tamelijk strenge leermeester. Dat kan alleen worden begrepen door eerst een schets te geven van het wetenschappelijk werk² van Melai zelf. Daaruit blijkt namelijk welke kennistheoretische maatstaven hij aanlegt en welke visie hij heeft op een fatsoenlijk gebruik van de Nederlandse taal. Hij stelde zich op als een echte meester. Ik voelde me in die jaren de gezelschap. In 1985 ben ik bij hem gepromoveerd op een proefschrift over slachtoffers van misdrijven.

Melai heeft altijd benadrukt dat het strafproces moet worden beschouwd als een bijzondere vorm van *onderzoek*

2 Melai heeft altijd benadrukt dat het strafproces moet worden beschouwd als een bijzondere vorm van *onderzoek*. Vanuit dit vertrekpunt kan een hele reeks samenhangende vragen aan de orde worden gesteld. Voorop staat natuurlijk de traditionele strafvorderlijke probleemstelling om de middelen af te bakenen die zowel feitelijk geschikt als juridisch aanvaardbaar zijn om de juiste toedracht van

* Marc Groenhuijsen is hoogleraar straf- en strafprocesrecht aan de Universiteit van Tilburg. Zie ook de *Ars Longa Vita Brevis*-bijdrage over prof. mr. Melai door prof. mr. Cleiren, AA juni 2008, p. 479 (AA20080479).

1 Ik spreek nu vanuit mijn huidige positie onbekommerd over deze beroemde vakgenoten. Het behoeft geen betoog dat we destijds dermate hoog opzagen tegen onze hoogleraren dat het gebruik van voornamen totaal uitgesloten was. In dat opzicht is de cultuur aan de Nederlandse universiteiten inmiddels – wat mij betreft gelukkig – drastisch veranderd.

2 De navolgende schets berust deels op het *in memoriam* dat ik heb geschreven in *Delikt en Delinkwent* 2008, p. 445-452. De tekst van de paragrafen 1 en 3 is geheel nieuw.

het vermoedelijke delict te achterhalen. Van daaruit kan dan de overstap worden gemaakt naar twee meer algemene probleemstellingen. Ten eerste de relatie tussen recht en macht, daarnaast de verhouding tussen recht en wetenschap.

Recht en macht zijn geen synoniemen, maar het zijn evenmin antipolen. Recht omlijnt de doeleinden waarvoor en de voorwaarden waarop het de hantering van nauwkeurig bepaalde machtsmiddelen voor zijn rekening neemt. Het scheppen van bevoegdheden gaat dus intrinsiek gepaard aan het beperken en beheersen van de publieke macht. Melai gaat vervolgens verder de diepte in. Hij werpt herhaaldelijk de vraag op naar de uiteindelijke rechtvaardiging van strafvorderlijke inbreuken op de persoonlijke vrijheidssfeer van de burger. Zo'n uitiem fundament blijkt niet te bestaan. Zijn historische beschouwingen over het *ancien régime*, over Montesquieu, Rousseau en anderen hebben alle de strekking om ons in te scherpen dat de strafrechtspleging geen onbetwistbare legitimatie heeft. Verder dan voorlopige, steeds voor correctie vatbare, afwegingen van de verschillende in aanmerking komende individuele en collectieve belangen kunnen we dan ook nooit komen.

In het opstel 'De straf en het gezichtspunt van de econometristen' – één van zijn mooiste geschriften – laat hij zien dat strafdoeleinden altijd mede berusten op hoogstpersoonlijke keuzes en een visie daaromtrent dus nooit dwingend aan anderen mag worden opgelegd

Deze basisgedachte heeft hij ook verbonden aan wat hij steevast 'de penitentiaire paragraaf' van een rechterlijk vonnis noemt. In het opstel 'De straf en het gezichtspunt van de econometristen'³ – één van zijn mooiste geschriften – laat hij zien dat strafdoeleinden altijd mede berusten op hoogstpersoonlijke keuzes en een visie daaromtrent dus nooit dwingend aan anderen mag worden opgelegd. Dit thema is exemplarisch voor de tweede meer algemene kwestie waarover hij zich uitvoerig heeft gebogen, te weten de verhouding tussen recht en (vooral de empirische gedrags-)wetenschap. In dit verband heeft hij

steeds een hoge mate van autonomie voor het juridisch discours bepleit. Sociale wetenschappers en gedragsdeskundigen kunnen vanuit hun professionele achtergrond wel aanbevelingen doen omtrent de oorzaken van de misdaad of over een effectieve bejegening van een te berechten delinquent, maar de rechter heeft met méér zaken rekening te houden: 'De vraag wat de mens *kan*, wordt in sterke mate beheerst door wat hij *weet* of *kent*: in zoverre is wetenschap voor het menselijk kunnen van betekenis. Maar de vraag: of de mens *mag* wat hij kan – ligt niet op het gebied van de wetenschap. Dit type vraag speelt een beslissende rol in het recht.'⁴ En daarmee zijn we terug bij het onderzoeks karakter van het strafproces en bij de oeropgave om daarin wel de waarheidsvinding te dienen maar geen ontoelaatbare middelen in te zetten. De cirkel is gesloten; er blijkt nauwe thematische samenhang te bestaan tussen de basisvragen die in de opstellen worden behandeld die hij gedurende vele jaren heeft geschreven.

De zojuist geschetste gedachten lopen als een rode draad door Melai's werk. Vooral zijn kennistheoretische inzichten hebben invloed op bijna alle door hem bewerkte probleemstellingen. Dat is duidelijk zichtbaar in de meer abstracte bespreking van de grondslagen van het strafrechtelijk systeem,⁵ het is niet minder aanwijsbaar in zijn analyse van basisbegrippen en kernbepalingen van het vigerende wetboek van strafvordering. Een goed voorbeeld van de laatstbedoelde categorie wordt gevormd door zijn visie op het bewijsrecht. Juist daar is het probleem aan de orde van de principiële beperkingen van de menselijke kennis. Aangezien volstreekte zekerheid onbereikbaar is, gaat het er om de marge van onzekerheid binnen dusdanige grenzen te brengen dat een strafrechtelijke veroordeling met ingrijpende consequenties voor de verdachte maatschappelijk aanvaardbaar kan worden genoemd. Melai situeert de limitatieve opsomming van wettelijke bewijsmiddelen in artikel 339 Sv tegen deze achtergrond. Maar tekenend voor zijn scherpe zicht op de institutionele verhoudingen binnen het strafgeding is dan weer zijn herhaaldelijke waarschuwing dat de pretenties van het wettelijk genormeerde bewijsrecht sterk worden gerelativeerd door de vaste regel van de Hoge Raad dat de selectie en de waardering van het beschikbare bewijsmateriaal is overgelaten aan de feitenrechter.⁶ Een ogenschijnlijk hecht verankerd subsysteem blijkt in zijn feitelijke toepassing dan toch weer precaire implicaties te hebben.

3 In: *Speculum Langemeijer. 31 Rechtsgeleerde opstellen*, Deventer: Kluwer 1973, p. 315 e.v.

4 A.L. Melai, *Het strafrecht en de cirkel der abstractie* (oratie Leiden), Arnhem: Gouda Quint 1969, p. 17-18.

5 Zie daarover het opstel van J.T.K. Bos, 'Een blijvende vraag. En terecht', in: E. André de la Porte e.a. (red.), *Bij deze stand van zaken*, Arnhem: Gouda Quint 1983, p. 51-70.

6 Hoewel er later veel aanvullende jurisprudentiële en wettelijke motiveringsplichten zijn gekomen, staat dit als *uitgangspunt* nog steeds overeind. Zie bijvoorbeeld HR 4 juli 2006, *NJ* 2006, 386.

De kennistheoretische invalshoek is ook prominent aanwezig in Melai's visie op de betekenis van de taal. 'Woorden hebben een symbolische – geen essentialistische – betekenis.'⁷ Rechtsbegrippen bepalen het perspectief van waaruit wij naar de werkelijkheid kijken. Feiten laten zich eigenlijk niet denken zonder de bemiddeling van de rechtstaal. Al in 1961 bracht dit Melai tot de uitspraak dat een feit in zekere zin niet een pre- maar een post-juridisch gegeven is.⁸ Deze visie op de verhouding tussen, eenvoudig gezegd, normen en feiten wordt tegenwoordig in brede kring gedeeld, mede als gevolg van de omvangrijke literatuur over rechtsvindingsvraagstukken die in de afgelopen decennia is verschenen. In de tijd waarin Melai met deze materie worstelde, lag dit echter anders. Wat dat betreft heeft hij pionierswerk verricht waarop anderen konden voortbouwen.

Het moet worden gezegd: Melai's kritische vermogen was groter dan zijn thetische kracht

Zijn opvatting over conceptuele vraagstukken is vooral uitgewerkt in twee richtingen. Ten eerste in zijn kruistocht tegen essentialisme en alles wat daarmee samenhangt. Vooral het retorisch gebruik van 'grote' woorden en het schermen met beladen termen boezemt hem afkeer in. Een van zijn meer bekende tirades op dit punt is verpakt in de waarschuwing dat termen als 'waarheid' en 'vrijheid' alleen nog zin hebben wanneer wij ons ervan bewust zijn, dat zij met een hoofdletter al gemakkelijk vervalst zijn.

De tweede uitwerking betreft zijn voortdurende pleidooi voor begripsmatige zorgvuldigheid. De oplettende lezer zal bemerken hoe vaak Melai in zijn publicaties het gebruik van een bepaald woord ontraadt. In historische beschouwingen gispt hij het lichtvaardige spreken over een 'ontwikkeling'; elders breekt hij de staf over het onnauwkeurige taalgebruik rond de termen 'opvatting' respectievelijk 'theorie'; hij is allergisch voor non-begrippen als 'aspect' of 'problematiek'. Deze voorbeelden kunnen met vele andere worden aangevuld. Vaak heeft hij het gelijk aan zijn zijde, een enkele maal neigt hij op zijn beurt naar purisme. Maar belangrijker dan deze beoordeling – waarover men uiteraard verschillend kan denken – is de constatering dat zijn aandacht voor precisie in het taalgebruik in beginsel niets te maken heeft met stilistische schoonheid, doch een functie heeft in relatie

tot het kwalitatieve niveau van de praktijk van de dagelijkse strafrechtsbedeling. Melai: 'Omdat het gaat om *rechtstoepassing* liggen de woorden met het oog op hun betekenis en bruikbaarheid voortdurend in de waagschaal.'⁹

3 De redactie van dit tijdschrift heeft mij gevraagd om ook uitdrukkelijk aandacht te besteden aan de sterke en de minder sterke kanten (zij hadden het over de 'zwakke kanten') van het oeuvre van mijn leermeester. Het laatste is aanmerkelijk lastiger dan het eerste. Met enige schroom zal ik proberen toch ook aan dit deel van mijn opdracht te voldoen.

Het lijstje minder sterke punten is gelukkig nogal kort. Melai was erg goed in het formuleren van kritiek op het werk van anderen. Met grote trefzekerheid kon hij de zwakke plekken in rechterlijke uitspraken blootleggen en met een ongekend talent bracht hij de onuitgesproken – en hem onwelgevallige – premissen aan het licht die ten grondslag lagen aan de opvattingen van zijn wetenschappelijke opponenten. Maar het moet worden gezegd: zijn kritische vermogen was groter dan zijn thetische kracht.¹⁰ Wellicht is dit het gevolg van de omstandigheid dat hij het niet primair tot zijn taken rekende om gedetailleerd uit te werken hoe het geldende strafprocesrecht naar zijn mening zou moeten worden hervormd.

Melai waarschuwde met kracht tegen het idee dat strafrecht iets is voor wereldverbeteraars. Ik heb hem vaak horen zeggen dat mensen met geitenwollen sokken op ons terrein niets te zoeken hebben

Als tweede punt noem ik zijn bescheiden belangstelling voor de uithoeken en de details van de techniek van het geldende procesrecht.¹¹ Hoewel hij als hoofdredacteur van het naar hem vernoemde monumentale losbladige commentaar op het wetboek van strafvordering zich plichtsgetrouw worstelde door duizenden pagina's met beschouwingen over artikel x, lid y, was het evident dat zijn hart in feite uitging naar de belangen achter die bepalingen en naar de waarden die aan die voorzieningen ten grondslag liggen. Dit blijkt bijvoorbeeld ook uit het feit dat de

7 A.L. Melai, 'Twee cassatiegronden: een spel met woorden?', in: Ch.J. Enschedé e.a., *Naar eer en geweten*, Arnhem: Gouda Quint 1987, p. 337.

8 A.L. Melai, *Het waarheidsprobleem in het strafproces*, Preadvies voor de Vereniging voor de Wijsbegeerte des rechts, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink, p. 64.

9 A.L. Melai, 'De tirannie van de telastlegging', *Tijdschrift voor Strafrecht* 1963, p. 489.

10 Dit is vaker opgemerkt over enkele 'groten' in de wereld van de rechtswetenschap. Zie bijvoorbeeld de schets van Isaac Kisch in J.M. van Dunné e.a. (red.), *Acht civilisten in burger*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1977.

11 Waarschijnlijk geheel ten overvloede meld ik dat ik deze minder goede eigenschap van mijn leermeester heb overgenomen.

zorgvuldige lezer van zijn vele annotaties in de *Nederlandse Jurisprudentie* heel af en toe een onmiskenbare vergissing zal bespeuren in de weergave van het geldende recht.

Met veel moeite heb ik nog een derde puntje kunnen vinden waar een aanmerking over te maken is. Juist vanwege zijn eigen onovertroffen taalgevoel, had hij een enkele zeldzame keer de neiging om auteurs met andere denkbeelden dan de zijne op een onredelijk harde wijze aan te vallen op hun gebruik van in zijn ogen verkeerd gekozen woorden.¹²

Maar ik houd nu snel op over de onvermijdelijke schaduwkanten (of beperkingen) en zal met enthousiasme de kenmerken van Melai's oeuvre aanstippen waarvan zijn leerlingen zoveel baat hebben gehad.

Wat ik om te beginnen van hem heb geleerd is dat het straf(proces)recht een bijzonder moeilijk vak is. De problemen zijn groot en definitieve oplossingen bestaan niet. Ieder rechtsoordeel is voorlopig van aard en iedere visie op dit terrein heeft onvermijdelijk ook ingrijpende nadelen. En Melai heeft ons terecht doordrongen van het feit dat standpunten over strafrechtelijke aangelegenheden altijd berusten op een meer of minder uitgewerkt mensbeeld en op een al dan niet geëxpliciteerde opvatting over de meest wenselijke inrichting van de samenleving. Alles bij elkaar is dat nogal wat.

Melai had een uitgesproken 'open mind'. Zijn grondhouding was dat de dingen niet blijven zoals ze zijn

Een tweede sterke kant van het werk van Melai is dat hij voortdurend heeft benadrukt dat de beoefening van het strafrecht een typisch *juridisch* vak is. Hij waarschuwde met kracht tegen het idee dat strafrecht iets is voor wereldverbeteraars. Ik heb hem vaak horen zeggen dat mensen met geitenwollen sokken op ons terrein niets te zoeken hebben. Dat was zijn manier van uitdrukken dat we in ons vak niet kunnen volstaan met goede bedoelingen: wat vereist is, is gedisciplineerd nadenken vanuit de grondslagen van het strafrechtelijke systeem.¹³

Als derde noem ik zijn aanbeveling – nee: het was gewoon een dienststopdracht – om steeds te blijven doorvragen. Wat dat betreft was zijn relatie met zijn medewerkers zo ongeveer precies omgekeerd van die tussen ouders en jonge kinderen. Als wij, de jonge

medewerkers, al tevreden waren met een bereikt resultaat, moedigde hij ons steeds aan om nog een keer 'waarom' te vragen. Het is duidelijk dat deze werkwijze, deze houding, tot verdieping van kennis leidt en tot een betere structuur van een betoog waarin de conclusies werkelijk worden verantwoord.

Wanneer het werk van Melai wordt besproken, valt vroeger of later de term stilistische schoonheid

In het verlengde van de hiervoor genoemde kwesties, moet als vierde opmerkelijk sterke eigenschap van het wetenschappelijke voorbeeld dat Melai vormde, worden vermeld dat hij een uitgesproken 'open mind' had. Zijn grondhouding was dat de dingen niet blijven zoals ze zijn. Rechtsregels berusten op afwijkingen die per definitie een voorlopig karakter hebben. Oplossingen die waardevol zijn, kunnen na verloop van tijd en onder gewijzigde omstandigheden hun zin verliezen. Dit gold volgens Melai ook – misschien zelfs in het bijzonder – op terreinen waar morele overwegingen een overwegende rol spelen. Als voorbeeld noem ik het werk dat Melai heeft verricht als voorzitter van de Commissie Zedelijkheids-wetgeving. Hier gaat het om opvattingen en oordelen die veelal levensbeschouwelijk zijn gefundeerd. Het is evident dat daar in beginsel weinig ruimte bestaat om van mening te veranderen. Melai heeft evenwel laten zien dat zelfs in deze netelige omgeving dingen kunnen en moeten veranderen. Maar: alleen als de belangen van – vaak uiterst kwetsbare – mensen op een zorgvuldige en onbevooroordeelde wijze worden afgewogen. Hij hanteerde daarbij voortdurend een referentiekader dat hem in staat stelde om de wenselijkheid van verandering (hervorming) te beschouwen vanuit intersubjectief geaccepteerde maatstaven. Daarin stond het gezichtspunt van tolerantie voorop. Als Melai ergens een hekel aan had, dan was het wel iedere vorm van paternalisme (zie ook hierboven).

Als voorlaatste voorbeeldige kenmerk van Melai's werk zou ik zijn opvallende humanisme willen noemen. Dan bedoel ik niet zomaar dat hij geen strafrechtelijke houwdegen was. Het ging veel verder. Zonder dat hij (zoals iemand als Constantijn Kelk) vaak en uitvoerig over dit thema schreef, klinkt in zijn gehele oeuvre een diepe bezorgdheid door dat het strafrechtelijk systeem de neiging

¹² Wie voorbeelden zoekt, verwijs ik naar de onwillende haarkloverij in zijn vernietigende kritiek op de oratie van A. Heijder in *RM Themis* 1972, p. 170-181; en de onnodige scherp-slijperij over het woord 'theorie' in de onredelijk harde bespreking van het standaardwerk 'Instrumentaliteit en rechtsbescherming' van R. Foqué & A.C. 't Hart (Arnhem/Antwerpen: Gouda Quint/Kluwer 1990) in: G.C.G.J. van Roermund e.a. (red.), *Symposium strafrecht. Vervolg van een grondslagendebat*, Arnhem: Gouda Quint 1993, p. 165-192.

¹³ Vandaar ook zijn oppositie tegen de idee van het strafrecht als een soort van 'sociale werkplaats'; zie zijn afscheidsrede *Van sociale kliniek naar rechtspraak*, Arnhem: Gouda Quint 1984.

heeft om de delinquent tot 'slecht mens' te reduceren. Melai is er steeds standvastig voor opgekomen dat een strafrechterlijk oordeel betrekking heeft op een *daad*, niet op iemands karakter. En hoewel hij lang niet de enige is die er zo over dacht, heeft hij altijd benadrukt dat niemand als mens mag worden afgeschreven, wat hij ook heeft misdaan.¹⁴ Dat was zijn manier om tot uitdrukking te brengen dat er in ieder mens ook goede kanten aanwezig zijn, die operationeel moeten worden benut om in iedere situatie te zoeken naar optimale mogelijkheden tot resocialisatie.

De superieure penvoering van Melai heeft in belangrijke mate bijgedragen aan de ontwikkeling van het strafprocesrecht

De als laatste te noemen eigenschap is tevens de belangrijkste, en voor iedereen die het werk van Melai kent ook de meest in het oog springende. Ik doel op zijn taalgebruik. Wanneer het werk van Melai wordt besproken, valt vroeger of later de term stilistische schoonheid. Zijn hand van schrijven is uniek. Zijn woordkeus is breed, verrassend, artistiek, onnavolgbaar. Melai heeft herhaaldelijk opgemerkt dat zijn wetenschappelijk werk geslaagd mag heten wanneer hij gedurende zijn loopbaan drie zinnen heeft opgeschreven waarvan hij de volstreekte overtuiging heeft dat niemand anders ooit precies die formulering zou hebben gekozen. Gemeten aan die maatstaf is zijn oeuvre een doorslaand succes te noemen. En dat weet hij zelf heel goed, want bij een aantal van de meest opzienbarende van de door hem geschreven

zinnen neemt hij niet het risico dat zij aan onze aandacht ontsnappen. Deze bijzondere exemplaren zien we op een handvol plaatsen in zijn werk terug, zodat niemand ze over het hoofd kan zien.

Melai heeft eens genoteerd: 'Als de beoefening van het recht een kunst is, dan is gekunsteldheid een diskwalificatie.'¹⁵ Dat is waar. Ik ben geneigd daaraan toe te voegen dat de schrijfrant van Melai alles behalve gekunsteld is te noemen. Zijn stijl is voor de beginnende of niet-geconcentreerde lezer moeilijk toegankelijk, maar de werkelijk geïnteresseerde zal bij close-reading bemerken dat ieder gebruikt woord doorgaans een functie heeft in de zin waarin het is opgenomen, en dat iedere gebruikte zin vaak een onmisbare schakel vormt in het betoog van de schrijver. En daarmee kom ik toe aan mijn slotsom over zijn wetenschappelijk werk. Vroeger dacht ik dat je 'iets' mooi kon zeggen of lelijk. Maar inmiddels ben ik op dit punt van mening veranderd, en dit heeft ook mijn waardering voor het werk van Melai verder doen toenemen. Het 'iets' dat zogenaamd 'mooi' wordt gezegd, is *niet* hetzelfde als de lelijke variant daarvan. Een treffende formulering leidt tot een kwalitatieve verrijking. Door de stilistische inkleding worden implicaties van het betoogde zichtbaar die anders verborgen zouden blijven, of kunnen relaties met andere delen van het rechtssysteem worden gelegd die anders onopgemerkt zouden zijn gebleven. Je kunt de vorm en de inhoud dus niet als gescheiden domeinen opvatten. Mede als gevolg daarvan heeft de superieure penvoering van Melai ook in belangrijke mate bijgedragen aan de ontwikkeling van het strafprocesrecht.

Jawel, ik heb in een lange reeks van jaren veel van hem kunnen leren. Daar ben ik dankbaar voor.

14 A.L. Melai, '14 juli 1789: een verstrekkende uitbarsting', *Delikt en Delinkwent* 1989, p. 481: 'In Nederland wordt niet alleen de doodstraf afgewezen, maar ook de maatschappelijke liquidatie.'

15 A.L. Melai, 'Nogmaals: waarom twee cassatiegronden?', *Delikt en Delinkwent* 1988, p. 991.